

УДК 821.161.2.09 : 323.1 (477) Лавріненко

ТЕТЯНА ШЕСТОПАЛОВА

м. Миколаїв

tetianalnu@gmail.com

ПАМ'ЯТЬ І ПИСЬМО: ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ Й ПЕРСПЕКТИВИ ВИДАННЯ АВТОГРАФУ ЮРІЯ ЛАВРІНЕНКА «МІЙ САД В АРКТИЦІ»

Стаття висвітлює факт існування в закордонному архіві унікального рукопису (автографу) мемуарів Ю. Лавріненка «Мій сад в Арктиці». Автограф містить цінний матеріал про рід і родину літератора, події дитинства й юності, бурхливе літературне життя Умані й Харкова 1920-х – початку 1930-х рр. Рукопис має незаперечну наукову й художню цінність, забезпечену особливою стилістичною майстерністю, притаманною письму Ю. Лавріненка й добре відомим широкому колу читачів за кордоном та в Україні з його критичних праць умінням рельєфно відтворювати соціально-історичну й індивідуально-побутову обстановку багатьох життєвих подій, формувати особливу, неоромантичну атмосферу мемуарного тексту.

Ключові слова: мемуари, автограф, літературний критик, біографія.

«Мій сад в Арктиці» – автограф мемуарів Ю. Лавріненка, чий задум видати його книжкою дотепер лишається нездійсненим. У родинному архіві цього діяча української еміграції зберігається оригінальний рукопис книжки – близько 200 сторінок машинопису з уточненнями й правками автора, які свідчать, що він активно працював над нею в останні роки свого життя. Автограф уміщує унікальний матеріал про рід і родину літератора, події дитинства й юності, бурхливе літературне життя Умані й Харкова 1920-х – початку 1930-х рр. Рукопис має незаперечну наукову й художню цінність, забезпечену особливою стилістичною майстерністю, притаманною письму Ю. Лавріненка й добре відомим широкому колу читачів за кордоном та в Україні з його критичних праць умінням рельєфно відтворювати соціально-історичну й індивідуально-побутову атмосферу багатьох життєвих подій, формувати особливу, неоромантичну атмосферу мемуарного тексту, вживлювати у свої тексти мотив морального чину в якості естетичного об'єкту.

Метою студії є актуалізувати проблему дослідження «Мого саду в Арктиці», маючи на увазі його підготовку до друку й перспективу видання з огляду на літературознавчу цінність рукопису.

Попри те, що ім'я та деякі праці Ю. Лавріненка досить відомі в Україні доби незалеж-

ності (насамперед антологія «Розстріляне відродження», збірка есеїв «Зруб і парости», студія «На шляхах синтези кларнетизму»), особливості та характер його критичного мислення потребують зацікавленої й комплексної наукової рефлексії. У випадку Ю. Лавріненка йдеться про талановиту – в семантико-стилістичному та прогностичному планах – літературну критику, вивчення духовно-інтелектуальних обривів якої уводить у широке коло теоретико-прикладних питань мистецької творчості та способів її рецепції. Біографія Ю. Лавріненка має в цьому відношенні, поза самоочевидними пізнавально-виховними конотаціями, й особливе методологічне навантаження, «розуміти яке – все одно, що іншими очима читати літературу» [7, 56].

Звернення до автографу дає змогу виявити первісні історико-біографічні (міметичні в ширшому значенні) засади формування теоретичних концептів науково-критичного мислення Ю. Лавріненка, яке відкриває знаковий епізод модерної вітчизняної культури ХХ століття. Особистий документ містить свідчення набутого суб'єктом досвіду й відкриває, кажучи словами Р. Ніча, «переді поза-когнітивне знання», «яке охоплює не тільки сферу ідеї, розуміння і самосвідомості, а насамперед простір емоції, не-інтелектуальних переживань та чуттєвих навиків (передусім це питання візуальності, образних

уявленні), і яке завжди зосереджене довкола конкретного, особистого, одиничного» [6, 25]. Події, що виринають із пам'яті через десятиліття, лаконічні й спонтанні образи та оцінки, несподівані повороти думки, що оформлюються під променем миттєвої реакції на новопосталий подразник душевно-розумової діяльності, улягають сучасній методологічній трансдисциплінарній настанові – дослідженню конкретних, реальних випадків у житті людини, яке зумовлене розвитком теорії літератури на основі аналізу одиничного випадку.

Бажання осмислювати події свого життя Ю. Лавріненко втілював не раз. Перший щоденник знищила сестра Ганна, коли ненароком підгледіла в ньому наївний, але все ж дошкульно критичний щодо більшовицької політики запис. Історія другого щоденника припадає на уманський і харківський періоди життя Ю. Лавріненка (1921–1933 рр.), аж поки власник записів не був заарештований у ніч з 24 на 25 грудня 1933 р. Цей щоденник разом із книжками та іншими паперами лишився на квартирі А. Дражевського – батька Л. Дражевської, тодішньої дружини Ю. Лавріненка. Восени 1941 р. під час німецької окупації Харкова далекий родич Дражевських, боячись обшуку гестапо, повністю знищив архів. Ю. Лавріненко вважав цю втрату неоправною, писав: «це був, може, найбільший, збираний 12 років, і найцінніший архів мого життя, і втрата його найбільш болюче відрізає мене від перших «радянських» часів мого життя (1922–1941)»¹ [3, 3].

«Мій сад в Арктиці» є спробою повернути собі такі важливі для автора «радянські» часи. Наполегливість, із якою Ю. Лавріненко реконструює цей час не лише в мемуарному, але й у літературно-критичному та історико-літературному дискурсі, свідчить про екзистенційне значення цього періоду для літератора. Про особливу екзистенційну небезпеку «не зустрічі» з минулим – ситуацію, коли минуле не може стати *моїм* минулим, і цим постійно нагадує суб'єкту про себе, пише Г. Шалашенко, досліджуючи філософські за-

сади історичного виміру людського буття: «... в разі «втрати минулого» йдеться про деструктивність домінування повтору, тягар неспокутої провини, неоплакованої втрати тощо. Таке «монументалізоване» минуле не може стати плідним для сучасного, оскільки саме це «для» воно й знищує у своїй монументальності, величезним каменем лягаючи на сучасне...» [9, 76]. І навпаки, коли воно виразно згадується, то сприймається людиною як вагома частина її сучасного ества та живої дійсності.

Підтвердженням цієї думки служать слова самого Ю. Лавріненка із рукопису «Мій сад в Арктиці»: «Минули роки і роки. Молода людина 20–30-их років на еміграції постаріла, перейшла ...відкриту операцію серця з одночасним паралічем лівої сторони тіла (мабуть тієї, що належить минулому радянському). Пам'ять захмарилась. Половина життя зникла в тому хмаровинні. А все ж набираюся духу писати книжку (спомини-роздуми) про минуле, зібрати в якусь цілість розвіяне в порох життя, відновити історію боротьби сил життя і любови із силами смерті, моїх знищень і відроджень» [3, 5].

У рукописі літератор відстежує власну історичність у феноменологічній перспективі, котра надає інтелектуально-духовному зусиллю людини провідного в сенсі осягнення реальності значення. Зокрема, мають рацію дослідники, котрі вважають, що спогад сполучений і з минулим, і з сучасним, оскільки реабілітує «дійсний статус того, що відбувається, в усіх його модусах» [1, 84]. Серед цих останніх особливо наголошеним є мовно-національний, оскільки автор спогадів неодноразово піднімає питання органіки рідного мовного оточення, втрата якого загрожує екзистенційним зломом.

Особливого значення тут набуває репрезентація морального феномену особистісного буття в межах налаштованості свідомості людини на певну вербальну систему символів, вироблених рідною мовою. Р. Кісь, спираючись на етнопсихолінгвістичну концепцію О. Потебні, резюмував: «Адже на рівні живого мовлення відбувається не тільки інтерпретація та

¹ Під час цитування рукописів та епістолярію Ю. Лавріненка зберігаємо авторську орфографію, але впорядковуємо пунктуацію з метою точної передачі змісту рукописів.

реінтерпретація культури, але й витворення тієї складної мережі культурних смислів (насамперед через вербальне кодування), які стають функціональним опертям дійсного культурного процесу і навіть програмують його перебіг, не кажучи вже про відповідне програмування (сміслові «задавання» порогів, фільтрів, спрямованості, вибіркової, інтенціональності) СВІДОМОСТІ САМИХ РЕЦІПІЄНТІВ КУЛЬТУРИ» [2, 101]. «Пиши так, як говориш у хаті з мамою» – таку настанову давав учням директор школи, у якій учився Ю. Лавріненко [3, 32]. Її смисл набуває принципового значення в перспективі вивчення еволюції індивідуального критичного мислення. А в контексті обставин навчання в початковій Хижинській школі дозволяє відстежити особливості персонального мовного дискурсу, в якому формується оригінальна критична модель висловлювання.

Школа в рідному селі провадилася російською мовою, але Ю. Лавріненко сприймав її «не як ще одну чужу мову, а як спеціальну «мову для книжок». Чей же тією спеціальною мовою були і церковно-молитовні книги, зокрема хатні молитви «Отче наш» і «Богородице діво» я знав ще мабуть в мої чотири роки. ...А все ж «панська» російська мова навчання в школі накладала якісь пута або туман на розумовий розвиток малечі. Наче втрачала свої чіткі форми – або розкладалась на двоє, або зливалась з іншими» [3, 34].

Наддніпрянець Ю. Лавріненко згодом поїде до Харкова, де навчатиметься в університеті та матиме намір там же залишитися жити й працювати. Нова столиця, розташована в східному українському регіоні, активно послуговувалася російською мовою; це якщо не асимілювало, то принаймні схиляло українськомовних мешканців до лінгвоколаборації. Питання в усій полівекторності й динаміці його суспільних та індивідуально-особистісних колізій, на нашу думку, потребує окремої уваги як таке, що стремить до осмислення культурної ідентичності особи, належної до потісненого в органіці свого буття, а відтак загроженого етнокультурного соціуму, в урбаністичному довіклі модерної доби. Відтак вивчення автографу Ю. Лавріненка важливе з огляду на представленість у

ньому колонізації лінгвокультурного середовища східноукраїнських міст у перші десятиліття радянської влади, оскільки «мова і цінності, мова і культура, мова й історичний досвід спільноти – нерозривно взаємопов'язані» [2, 32].

Принагідно згадаємо модерніста П. Тичину, який у диптиху «Харків» створив символічний образ цього міста, втіливши в ньому трагічні смисли (екзистенційну розчуженість) життя мешканця нового урбаністичного центру. Втрата однієї й набуття іншої мовної ідентичності відбувається у вирі глибоких внутрішніх потрясінь, переданих поетом кількаплановою алюзією завмирання природного мовного середовища та подальшої симуляції його існування невідповідною (нездатною до адекватного відтворення питомих духовних смислів) звуковою гамою («Відповідають з туману заріччя: сокири, і пилки, і дзеньк...»):

Харків, Харків, де твоє обличчя?
до кого твій клич?
Угруз ти в глейке многоріччя.
темний, як ніч («Харків») [8, 217].

Містко означив проблему спогаду М. Мамардашвілі, коментуючи лист Платона: «Не мислити означає не згадати, а треба мислити, щоб згадати, тобто здійснити якийсь акт, щоб «згадати» [5, 27]. Сам процес «згадування» чогось вказує на перебування людини в акті живого мислення – ще Парменід говорив про тотожність буття та мислення. Ю. Лавріненко забезпечує власні спогади як акт мислення аксіологічними параметрами свого життя: виведеними на поверхню свідомості мають бути ті «моменти» минулого, завдяки котрим суб'єкт розпізнає себе як носія певних цінностей, етичних норм та естетичних смаків. Іншими словами, «рішення тут приймається з критичного переконання, а не лише з конформістських міркувань» [9, 75].

Формування системи цінностей особистості безпосередньо пов'язане з освітою. Зокрема, національні цінності Ю. Лавріненка закладають саме освітні заклади: спочатку школа в Хижинцях, про яку вже йшлося, потім – у Медвині. Юнак планував навчатися в

Таращанській гімназії, що мала славу якісного освітнього закладу, але з огляду на селянське походження директор гімназії не допустив його до вступних іспитів. «Це була поразка на все життя – і дотепер цю рану надолужую, як можу, і спокутую. Мучуся (нерозб. слово. – Т. Ш.) мов карник в церкві», – зізнався автор спогадів [3, 49].

Попри все, невдача в Таращанській гімназії зробила бажання навчатися непереможним, тож Юрій подався до чотирикласного міського училища в сусідньому містечку Медвин. Тут з 1917 по 1919 рр. він провчився третій та четвертий клас, що відповідало рівню «півгімназії». «Це належить до містерії української революції. Поза її аграрною проблематикою, як рушійною силою, поза її інтелігентсько-селянським відрухом до козацтва – чи не головним було явище масового руху молоді і навіть дівчорі до освіти», – згадував літературознавець на схилі життя [3, 49].

Медвин, що межував із Хижинцями південно-східним кордоном, особливо вкарбувався в пам'ять особистості звитяжною боротьбою проти більшовицької влади [10, 59]. Книжка І. Дубинця «Горить Медвин», видана в Нью-Йорку 1952 р., зберігалася в помешканні Ю. Лавріненка до кінця життя. Він уважав історію цього села показовим фрагментом модерної історії України та одним із пріоритетних чинників формування власної особистості. «Із Медвинської школи я вийшов українізованим», – зазначить він у кінці 70-х рр. минулого століття у «Моему саді в Арктиці».

Часи перебування в Уманській «вищесередній школі садівництва» Ю. Лавріненко згадує через вплив на нього відмінних світоглядних начал. Природниче спрямування освіти в цій «агрошколі» сполучалося з модерно-філософським ставленням до смерті з її неунікністю і всеосяжністю. Лавріненковій світоглядній поставі тих років, як і багатьох його приятелів, що навчалися разом із ним, відповідала теза Ж.-П. Сартра про те, що людина повсякчас виступає незавершеною, тобто її іманентним станом є не смерть як остаточність, межа, а саме життя як рух, активне діяння й особиста відповідальність за свою суб'єктивність. Згодом екзистенціалістський концепт світовідчуття й думки в душі Сартра

проявить себе в багатьох силуетках «Розстріляного відродження», де життєствордною, скерованою до трансцендентних вимірів буття, інтерпретацією творчості загигблих митців смерть потіснено в особливу лакуну символічного мислення.

До Харківського університету Ю. Лавріненко вступив 1926 р, щоб «утекти від надмірної спеціалізації шкіл» [4, 7], проте безперечним було й бажання здобути освіту, розширити власні інтелектуальні горизонти, представити себе світові в гідних та відповідних його потребам результатах. Промовистим у цьому сенсі виглядає ставлення Ю. Лавріненка до В. Каразина – засновника Харківського університету. Юнак сприймає його як діяча й мислителя, що розбудовує не місцевий, «локальний» Харків, навіть не Слобожанщину, а цілий модерний світ, втілює власною ініціативою й громадянським сумлінням архетип «Нових Атен» України [4, 60–61]. Глибоко переконаний у власній правоті, критик уже в еміграції написав «стислу документовану наукову розвідку» «Василь Каразин – архітект Відродження» (1975 р.), концепція якої відбиває глобальні гуманістичні засяги самого автора, що формувалися й вигартовувалися в умансько-харківський період.

Імовірно, цими засягами можна частково пояснити факт інтенсивної самоосвіти, сказати б, «університету» виключно в лоні власної екзистенції тоді, коли він, за пізнішим висловом Ю. Лавріненка, «номінально зник» [4, 63] з мапи академічного світу, перетворившись на Інститут народної освіти, де брала гору не гуманітарно-наукова, а військово-муштрувальна політична сила. В умовах жорсткого регламентування науково-філологічних дисциплін студенти, що мали справжнє бажання навчатися, використовували для цього найменшу можливість. Необхідні орієнтири для самоосвіти давали заняття О. Білецького, Л. Булаховського, А. Шамрая, П. Ріттера, Н. Мірзу-Авакянц. Критик згадував, як разом із В. Зайцем читав позапрограмові праці О. Білецького «В майстерні митця слова» й «Російський романтизм», як готував доповіді про епос «Пісні про Нібелунгів», про драми Ф. Шіллера, про «автентичність і самостійність історії і мови України супроти Росії» та багато інших.

Як дізнаємося з автографу «Мого саду в Арктиці», саме в ході університетських викладів О. Білецького відбувалося становлення концепту необарокової доміанти творчості мистецької ментальності українців у XVIII – на поч. ХХ ст. [3, 134], що ним так чи так позначені всі дослідницькі сюжети Ю. Лавріненка. Також іще студентом він сформував для себе ідею мистецької краси: «В курсі «теорії і методології» літератури капітальною була настанова Ол. Білецького на «Красу» як суверенну вартість у собі і не на окремі «ізми», а на «справжню філософію творчості та основний матеріал для неї». Справжні здобутки літератури являють собою не продукт запозичень чи спонтанних емоційних імпровізацій, а співпрацю почуття і розуму (підкр. Ю. Лавріненка. – Т. Ш.). Це було цікаво чути в часи, коли розспівані поети йшли за Сосюриним: «Вже налетіли хвилі, співай, співай, бо втримати не в силі що ллється через край». Але теза Білецького звучала в тодішньому закликку Хвильового в листах до молоді «учитись думати і почувати». І тепер здається, це й було те основне, чого вчив мене Харків» [3, 134].

Вельми ілюстративним тут є факт інтуїтивного спохоплення літературознавцем феноменологічної ідеї розуму й мислення, зартикульованої пізніше в М. Мамардашвілі як «безмежне почування» розумом, що далі буде розглянуто предметно на підставі літературознавчих викладів самого Ю. Лавріненка.

Не маючи змоги охопити тут усі актуальні аспекти змісту рукопису «Мій сад в Арктиці», насамкінець відзначимо, що, з одного боку, рукопис «Мій сад в Арктиці» має історико-літературне значення, з другого, – є якісним

зразком феномену «літератури особистого документу». Водночас спогади є цікавими для теоретичного студіювання, оскільки виклад Ю. Лавріненка встановлює паралелі з низкою методологічних пропозицій сучасності, серед яких феноменологія, неоісторизм, герменевтика тощо. Відкритий у ці мисленеві дискурси текст рукопису постає відповідним об'єктом вивчення сучасного літературознавства. Це додатково свідчить про необхідність його публікації.

Список використаних джерел

1. Дондюк А. Антропологія часу як методологічна проблема / А. М. Дондюк // Колізії антропологічного розмислу. — К., 2002. — С. 79—97.
2. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму) / Роман Кісь. — Л.: Літопис, 2002. — 304 с.
3. Лавріненко Ю. Мій сад в Арктиці : (рукопис) / Юрій Лавріненко // Рукопис із особистого архіву Л. Лавріненка-Зарицької.
4. Лавріненко Ю. Чорна пурга та інші спомини / Юрій Лавріненко. — [Б. м.] : Сучасність, 1985. — 186 с.
5. Мамардашвили М. Естетика мышления / Мераб Мамардашвили. — М.: Моск. шк. полит. иссл., 2000. — 416 с.
6. Нич Р. Антропологія літератури. Культурна теорія літератури. Поетика досвіду / Ришард Нич. — Л.: Центр гуманітар. дослідж.; К.: Смолоскип, 2007. — 64 с.
7. Сивокінь Г. М. У вимірах сприйняття. Теоретичні проблеми художньої літератури, її історії та функцій / Г. М. Сивокінь. — К.: Фенікс, 2006. — 304 с.
8. Тичина П. Зібрання творів : [у 12 т.] — К.: Наук. думка, 1983— . — Т. 1. — 1983. — 736 с.
9. Шалашенко Г. І. Конститутивна функція людського самозаперечення / Г. І. Шалашенко // Колізії антропологічного розмислу. — К., 2002. — С. 40—78.
10. Шестопалова Т. П. На шляхах синтезу думки (теоретичні засновки спадщини Юрія Лавріненка) : [монографія] / Т. П. Шестопалова. — Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. — 320 с.

TETIANA SHESTOPALOVA

Mykolaiv

MEMORY AND WRITING: PROBLEMS OF INVESTIGATION AND OF PERSPECTIVES FOR PUBLISHING OF YURII LAWRYNENKO'S AUTOGRAPH «MY GARDEN IN ARCTIC»

This article interprets the fact of existence of unique memoir manuscript (autograph) of Yurii Lawrynenko «My garden in Arctic» in foreign archive of Ukrainian documents. Autograph embraces valuable material on kin and family of talented writer, moments from his childhood and youth. It also contains information about tempestuous literature life of Uman and Kharkiv on 1920th-early 1930th. Manuscript has undisputable scientific and artistic value due to stylistic mastery of Y. Lawrynenko, also due to his ability to vividly reflect the socio-historical and intimate-regular conditions of many events and to form special neo-romantic atmosphere of memoir text.

On the one hand, manuscript «My garden in Antarctica» has historical and literature value, and on the other hand – itself presents qualitative example of «self-document literature». At the same time, memories

constitute interest for theoretical researches, because Lawrynenko's method of events exposition of the facts from his life establishes parallels with a number of modern methodological propositions. Particularly among which phenomenology, neo-history, hermeneutics, etc. Opened to these horizons of thoughts text of manuscript becomes an important object of modern literary criticism. In this way it proves again the importance to publish this archival document.

Key words: memoirs, autograph, literature critic, biography.

ТАТЬЯНА ШЕСТОПАЛОВА

г. Николаев

ПАМ'ЯТЬ И ПИСЬМО: ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИЗДАНИЯ АВТОГРАФА ЮРИЯ ЛАВРИНЕНКО «МОЙ САД В АРКТИКЕ»

В статье освещен факт существования в зарубежном архиве украинских документов уникальной рукописи (автографа) мемуаров Ю. Лавриненко «Мой сад в Арктике». Автограф содержит ценный материал о роде и семье талантливого литератора, событиях его детства и юности, о бурной литературной жизни Умани и Харькова в 1920-х – начале 1930-х гг. Рукопись имеет бесспорную научную и художественную ценность, обусловленную стилистическим мастерством Ю. Лавриненко, его умением рельефно отражать социально-историческую и интимно-обыденную обстановку многих событий, формировать особую неоромантическую атмосферу мемуарного текста.

С одной стороны, рукопись «Мой сад в Арктике» имеет историко-литературное значение, с другой, – представляет собой качественный пример «литературы личного документа». В то же время воспоминания составляют интерес для теоретических изысканий, поскольку способ изложения событий Юрием Лавриненко фактов его жизни устанавливает параллели с рядом методологических пропозиций современности, среди которых, в частности, феноменология, неоисторизм, герменевтика и т. д. Открытый в эти горизонты мысли текст рукописи становится важным объектом современного литературоведения. В свою очередь это еще раз доказывает необходимость публикации данного архивного документа.

Ключевые слова: мемуары, автограф, литературный критик, биография.

Стаття надійшла до редколегії 15.10.2017

УДК 821.161.2.09 (477.87) «18-19»

ІВАН ШИНКАР

м. Хуст

anja.shynkar@ukr.net

РЕКОНСТРУКЦІЯ ЧИ АДЕКВАТНЕ ПРОЧИТАННЯ МИНУЛОГО В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ

У статті зроблено спробу висвітлити проблемні питання реконструкції минулого в історичному романі. Про історичне пізнання, художнє розуміння і тлумачення минулого особливу увагу зосереджено на концепціях Г.-Г. Гадамера і Г.-Р. Яусса.

Ключові слова: Гадамер, герменевтична «тріада», інтерпретатор, історичний роман, конкретно-історичний досвід, реконструкція, рецептивна естетика, текст, теорія мімезису, художня інтерпретація минулого, часопростір, Яусс.

Специфіку історичного роману, як будь-якої галузі письменства, переважно «виводять» з аристотелівської теорії мімезису при художньому тлумаченні дійсності, яка є предметом цього тематично-жанрового різновиду художньої прози, а також із принципів мистецького освоєння в ньому дійсності,

яку часто тлумачать як зображення у формах життя. Така настанова зводить творче завдання письменника, зводить його до реалізму, нехтуючи іншими стилізованими явищами, які не поступаються перед ним. Адже історичний роман може бути бароковим, романтичним, модерністським, авангардистським тощо,